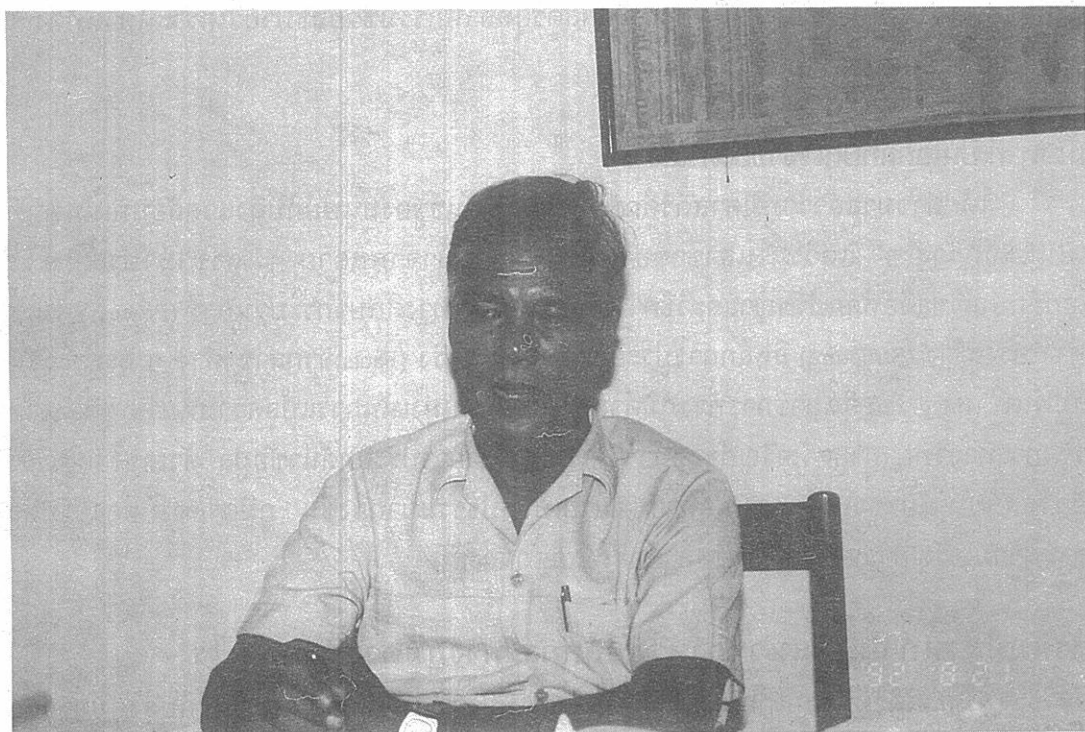

กองบรรณาธิการ

สนทนาเรื่อง “ภูมิศาสตร์” กับศาสตราจารย์ ดร.มนู วัลยะเพ็ชร*

แนวคิดหลักปรัชญาและลักษณะของวิชาภูมิศาสตร์

ภูมิศาสตร์เป็นวิชาที่ศึกษาทั้งด้านบรรยาย อธิบายและแปลความหมายของสิ่งแวดล้อมที่รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ในสมัยก่อนมุ่งเน้นด้านการบรรยายโดยถือเอาที่ตั้ง (Location) เป็นเกณฑ์หรือหัวใจสำคัญ ต่อมาภายหลังได้มุ่งเน้นด้านการอธิบายและการแปลความหมายอย่างมีเหตุผล โดยอาศัยหลักเกณฑ์ทางภูมิศาสตร์หรือหลักเกณฑ์สถิติมากยิ่งขึ้น การศึกษาทางภูมิศาสตร์ก็ยังคงใช้ทั้งสองวิธีควบคู่กันไปโดยพิจารณาจากการอธิบายและการแปลความหมายที่มุ่งเน้นเหตุผลของปรากฏการณ์นั้น ๆ เพื่อตอบคำถามประเภท What How When Where และ Why โดยระบุถึง Location ของปรากฏการณ์ในการนำไปสู่การวางแผน (Planning) ด้านต่าง ๆ

* อาจารย์ ดร.วราพจน์ ขอบธรรม บันทึกและสรุปบทสนทนา

การเรียนรู้ภูมิศาสตร์สามารถสร้างสรรค์ประโยชน์ได้อย่างไร

ที่ได้กล่าวมาช่วยการวางแผน หมายถึงวิชาภูมิศาสตร์ไม่เป็นวิชาชีพที่เดียว แต่มีการประยุกต์และประสานกับแขนงวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยอาจกล่าวได้ว่าภูมิศาสตร์ไม่ใช่วิชาที่สำเร็จในตัวมันเองมีลักษณะเป็นวิถีทาง (Means) ไม่ได้เป็นลักษณะที่จบไปในตัว (Ends) ดังตัวอย่างเช่นภูมิศาสตร์การเมือง ภูมิศาสตร์อุตสาหกรรมช่วยอธิบายวิเคราะห์ด้านที่ตั้งสิ่งแวดล้อมทางอุตสาหกรรม เป็นต้น

เนื้อหาที่เป็นเอกลักษณ์วิชาของตัวเอง

ได้กล่าวมาแล้วว่าภูมิศาสตร์ศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่เน้นพื้นที่เป็นแนวกว้าง ๆ แต่วิชาในสาขาของภูมิศาสตร์ยืมมาจากหลาย ๆ สาขามาประยุกต์ใช้เอกลักษณ์วิชาคือหลักปรัชญาและวิธีการศึกษา ซึ่งเน้นทางศึกษากระบวนการ (Process) ไม่ใช่ทางโครงสร้าง (Structure) มีหลักการประยุกต์นำข้อเท็จจริง (Facts) จากสาขาต่าง ๆ มาประสานสัมพันธ์ (Integrate) โดยวิธีการทางภูมิศาสตร์ในปัจจุบันมุ่งเน้นการแปลความหมาย เนื่องจากวิชาการทางวิทยาศาสตร์เจริญก้าวหน้ารวดเร็วมาก มีการประยุกต์นำข้อมูล ตัวเลขจากเครื่องมือวัดสมัยใหม่มาช่วยอธิบายแปลความหมายเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ภูมิศาสตร์ก็ต้องปรับตัวตามความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ให้สอดคล้องกัน

สังคมมีส่วนกำหนดแนวทางหรือหลักการทางภูมิศาสตร์อย่างไร

ภูมิศาสตร์มีความเกี่ยวข้องกับสังคมของมนุษย์ จึงมีความสัมพันธ์กับสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะภูมิศาสตร์มนุษย์ ซึ่งเป็นภูมิศาสตร์แขนงใหญ่แขนงหนึ่งที่ศึกษาหนักในทางเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของมนุษย์เช่นในทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการปกครอง ซึ่งอาจแยกย่อยเป็นภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ ภูมิศาสตร์อุตสาหกรรม ภูมิศาสตร์การเกษตร ภูมิศาสตร์การตั้งถิ่นฐาน ภูมิศาสตร์การเมือง ฯลฯ ซึ่งมีลักษณะตรงกันข้ามกับภูมิศาสตร์กายภาพ ซึ่งเน้นหนักในทางสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติมากกว่าทางสังคมหรือที่เกี่ยวกับมนุษย์ อย่างไรก็ตามภูมิศาสตร์ทั้งสองแขนงใหญ่ต่างก็มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ต่อมาเนื่องจากวิชาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเจริญมากขึ้น มีการคิดค้นพัฒนาอุปกรณ์เครื่องมือมาใช้ในสาขาวิชาเฉพาะเช่น ธรณีวิทยา (Geology) ภูมิอากาศวิทยา (Climatology) ซึ่งเป็นวิชาที่ภูมิศาสตร์นำมาประยุกต์ใช้จึงมีความใกล้ชิดกับวิทยาศาสตร์มากยิ่งขึ้น ในปัจจุบันเห็นได้จากการประยุกต์ใช้เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องวัดปริมาณน้ำฝน เครื่องวัดค่า pH ของดิน ข้อมูลจาก Remote Sensing ภาพถ่ายทางอากาศ รวมทั้งระบบข้อมูลทางสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS)

อาจกล่าวได้ว่าหลักการทางภูมิศาสตร์ได้ปรับรูปแบบไปเน้นถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น การศึกษาข้อมูลทางภาคสนามของพื้นที่ละเอียดมากขึ้น การใช้เทคโนโลยีแบบวิทยาศาสตร์มาประยุกต์และใช้วางแผน ซึ่งขึ้นกับตัวเราเอง และสังคมรอบ ๆ ตัว อาจแตกต่างกันขึ้นอยู่กับแต่ละประเทศในการนำเอาไปใช้

สาขาทางภูมิศาสตร์ที่สนใจมากเป็นพิเศษ

วิชาทางภูมิศาสตร์แตกสาขาได้มากกว่า ๕๒ สาขา แต่ที่สนใจมากที่สุดคือภูมิศาสตร์การเมือง เพราะเป็นวิชาที่ได้ใช้เหตุและผลทางด้าน Logic มาก จึงได้เลือกเรียนเป็นวิชาเอกในหลักสูตรปริญญาเอก วิชานี้ศึกษาการเมืองของประเทศโดยใช้หลักการทางภูมิศาสตร์พิจารณาเป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นที่ค่อนข้างเป็นนามธรรมในหลายกรณี ซึ่งก็สามารถนำวิชานี้มาช่วยพัฒนาประเทศได้ ทางด้านความประทับใจเริ่มมาจากตอนเรียนปริญญาโทที่ได้พบผู้สอนที่เก่งและมีชื่อเสียง และวิชาการทางภูมิศาสตร์การเมืองในสหรัฐอเมริกามีความหมายและความสำคัญในระดับสูง ดังเช่นนักภูมิศาสตร์บุคคลสำคัญหลายท่านเป็นที่ปรึกษาของประธานาธิบดี เป็นกรรมการวัน D-day เป็นต้น

แนะนำภูมิศาสตร์ในประเทศไทย

ภูมิศาสตร์ในประเทศไทยควรเน้นทางด้านภูมิศาสตร์เกษตรและภูมิศาสตร์อุตสาหกรรม เพราะประชากรของประเทศ ๖๐-๗๐% เป็นเกษตรกรและมีแนวทางเปลี่ยนไปเป็นนิคมในอนาคตอันใกล้ นอกจากนี้แนะนำด้านภูมิศาสตร์การจัดการของทรัพยากร ถ้าทำได้จะเป็นหัวใจหรือจุดเด่นในขณะนี้ ประเทศไทยควรมีการจัดการทางด้านทรัพยากรให้เหมาะสม ใช้ให้มีประสิทธิภาพให้ได้มากที่สุด และประหยัด ต้องรู้เข้าใจถึงสมรรถภาพของทรัพยากรที่เน้นด้านการวางแผนและมีวิชาต่าง ๆ ด้านการจัดการ (Management) โดยดึงข้อมูลหลายสาขามา integrate ภูมิศาสตร์ อีกด้านหนึ่งที่ต้องเน้นคือภูมิศาสตร์การพัฒนา ทั้งนี้เพราะประเทศไทยเราเป็นประเทศกำลังพัฒนาประเทศหนึ่งของโลก การเน้นศึกษาภูมิศาสตร์ด้านนี้ย่อมเป็นหนทางหนึ่งที่จะทำให้ประเทศไทยหลุดพ้นจากการเป็นประเทศกำลังพัฒนาในอนาคตได้

ทิศหน้ต่อการศึกษาวิชาภูมิศาสตร์ขั้นอุดมศึกษา

ประเมินจากการทำงานและมีประสบการณ์ ๓๕ ปี เห็นการวิวัฒนาการอย่างรวดเร็วของการเรียนการสอนภูมิศาสตร์ในประเทศไทย โดยเริ่มจากผู้สอนผู้เรียนมีไม่มากจากการเรียนวิชาเอกจากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ต่อมามีสถาบันการ

ศึกษาทางภูมิศาสตร์เพิ่มขึ้น มีอาจารย์ภูมิศาสตร์เพิ่มขึ้น มีวิชาเพิ่มขึ้นและนักศึกษาเพิ่มขึ้นจำนวนมาก เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา มหาวิทยาลัยนเรศวร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตลอดจนทั้งสถาบันราชภัฏหลายแห่ง โดยแต่ละมหาวิทยาลัยมักเน้นการสอนในระดับปริญญาตรี แตกต่างกันไป เช่นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเน้นทางกายภาพและวิธีการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เน้นทางแผนที่ มหาวิทยาลัยรามคำแหงเน้นทางสังคมและแผนที่ มหาวิทยาลัยศิลปากรเน้นทางเศรษฐกิจ สังคม และภูมิภาค ต่อมา มีการสอนหลักสูตรปริญญาโท ซึ่งก็ทำการสอนเน้นหนักต่างกัน เช่นที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒเน้นทางกายภาพและวิธีการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเน้นการพัฒนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เน้นการพัฒนา มหาวิทยาลัยรามคำแหงเน้นทางแผนที่และภูมิศาสตร์เมือง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เน้นภูมิศาสตร์การวางการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ และมหาวิทยาลัยศิลปากรจะเน้นภูมิศาสตร์อุตสาหกรรม ส่วนหลักสูตรปริญญาเอกในอนาคตอาจมีนโยบายร่วมกันของบุคลากรหลายมหาวิทยาลัย กล่าวโดยสรุปภาพรวมมีความพอใจในวิวัฒนาการของวิชาภูมิศาสตร์ที่รวดเร็วรวมทั้งเนื้อหาทางวิชาการ แต่ที่ยังเป็นห่วงคือด้านโอกาสของอาจารย์และบุคลากรที่จะได้ไปศึกษาต่อต่างประเทศน้อยลง พิจารณาจากอัตราส่วนความสนใจของบุคลากรน้อยลง อาจเป็นเพราะค่านิยม เศรษฐกิจและสังคมเป็นตัวกำหนด

ภาควิชาภูมิศาสตร์ของมหาวิทยาลัยศิลปากร

เริ่มมาจากการเป็นวิชาบังคับสำหรับชั้นปีที่ ๑ ปีที่ ๒ ของคณะอักษรศาสตร์ มาเป็นวิชาโทภูมิศาสตร์ในปี ๒๕๑๓ และวิชาเอกในปี ๒๕๑๕ ซึ่งในครั้งนั้นมีแนวหลักสูตรคล้ายกับทางจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เน้นทางด้านภูมิศาสตร์กายภาพ เศรษฐกิจ สังคมและภูมิภาค มีการปรับปรุงหลักสูตรในปี ๒๕๑๗ เพิ่มความสำคัญของวิชาทางสถิติใช้คณิตศาสตร์และปริมาณวิเคราะห์ มีการปรับปรุงหลักสูตรอีกครั้งในปี ๒๕๒๗ ส่วนหลักสูตรปริญญาโทที่จะเปิดในปี ๒๕๓๖ ได้เน้นสาขาวิชาภูมิศาสตร์อุตสาหกรรม ซึ่งก็เหมาะสมกับสภาวะทางเศรษฐกิจของประเทศและภูมิภาคตะวันตกโดยส่วนรวม

แนวอนาคตของภูมิศาสตร์

ปัจจุบันยังไม่อยู่ในฐานะที่มีบทบาทความสำคัญโดยตรง โดยเฉพาะการวางแผนของรัฐบาลไม่เน้นความสัมพันธ์กับภูมิศาสตร์ การปฏิบัติทั่วไป รัฐบาลได้ใช้วิชาการทางภูมิศาสตร์ในการช่วยวางแผนแต่ไม่ได้ใช้บุคลากรของภูมิศาสตร์ที่มีอยู่ บทบาทของบุคลากรทาง

ภูมิศาสตร์มีน้อย อาจพบในหน่วยงานราชการบางหน่วย เช่น สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ กรมพัฒนาที่ดิน กรมที่ดิน กรมแผนที่ทหาร กรมชลประทาน สถาบันการสอนในระดับต่าง ๆ ส่วนในหน่วยงานเอกชนมักได้แก่หน่วยงานทางด้านแผนที่ โฆษณาและการส่งออก

โครงการภายหลังการเกษียณอายุราชการ

ยังเป็นที่ปรึกษาในสมาคมภูมิศาสตร์แห่งประเทศไทย ซึ่งสมาคมภูมิศาสตร์ฯ ยังร่วมประสานงานกับมหาวิทยาลัย และหน่วยงานทั้งในประเทศและต่างประเทศทางภูมิศาสตร์ ร่วมประเมิณผลงานวิจัยทางภูมิศาสตร์ ผลงานทางวิชาการและอาจารย์พิเศษในมหาวิทยาลัย แต่บทบาทแนวทางวิจัยจะลดน้อยลง เวลาส่วนใหญ่มุ่งใช้กับการเขียนบทความ และที่อยากทำมาก ๆ คือ เขียนหนังสือภูมิศาสตร์การเมืองของประเทศไทย

ในฐานะอดีตคนบดี ศาสตราจารย์ของคณะอักษรศาสตร์ อาจารย์จะฝากข้อคิดแนวทางในการทำงานถึงคณาจารย์ที่ร่วมงานกันมาอย่างไร

ฝากถึงคนรุ่นเก่า เวลาผ่านไปรวดเร็ว ควรเร่งรีบทำงาน เพราะอาจจะประสบปัญหาทางสายตาและสุขภาพเมื่ออายุมากขึ้น ส่วนถึงคนรุ่นใหม่ อยากให้มีแผนงานในชีวิต ให้ตั้งเป้าหมายทางราชการ พยายามสร้างความเจริญทางด้านวิชาการให้คณะฯ ภาควิชาฯ และส่วนตัวและมหาวิทยาลัยศิลปากร ทั้งนี้เพื่อคณะอักษรศาสตร์มีความเจริญรุ่งเรือง มีความสมบูรณ์ เป็นสถาบันอุดมศึกษาที่ก้าวหน้ามีชื่อเสียงทุกด้าน สามารถเท่าเทียมกับต่างประเทศได้

